

ДА ЛІНГВАТЭКСТАЛАГІЧНАГА ВЫВУЧЭННЯ ТВОРАЎ А. КУЛЯШОВА

Святкаванне 90- і 95-годдзя з дня нараджэння народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова паказала, што паэтавы творы вывучаны слабавата з лінгвістычнага і тэксталагічнага бакоў. Думаецца, што стогадовы юбілей вялікага песняра сустрэнем з лепшымі здабыткамі ў гэтым плане.

Аналіз усіх Куляшоўскіх чытанняў паказвае, што пераважная большасць лінгвістычных, лінгвастылістычных і лінгватэксталагічных матэрыялаў прысвечаная разгляду выкарыстання А. Куляшовым вобразных сродкаў беларускай і рускай моў, класіфікацыі і інтэрпрэтацыі рознага роду паэтызмаў, аказіяналізмаў, навуковых тэрмінаў, складаных сінтаксічных цэлых, перыядаў і інш. Аднак у цэлым і беларускае літаратуразнаўства, і беларускае мовазнаўства, даследуючы творы А. Куляшова, яшчэ ў шматлікіх выпадках не адказала на агульнаадукацыйнае пытанне: “Чаму?” Вось некалькі прыкладаў.

1. Паэмы А. Куляшова “Антон Шандабыла” і “Песня аб слаўным паходзе” спачатку мелі назвы “Гарбун” і “Песня аб разведчыках”. Больш за тое: у канцы 40 – пачатку 50-х гадоў паэт дапрацоўвае першую ў кампазіцыйным плане (замест трох раздзелаў робіць дзевяць, замяняючы падраздзелы “Ээры”, “Кара”, “Камунары”, “Вузел”, “Адшчаленец”, “Выгнанне”, “Парабак вые”, “Хлеб”, “Забойства” колькасна-іменнымі спалучэннямі “Раздзел першы”, “Раздзел другі”, “Раздзел трэці” і г.д.). Другую ж паэму аўтар, можна сказаць, перапрацоўвае амаль на ўсе 100 працэнтаў, захоўваючы толькі нумарацыю 10-ці частак (праўда, апускае “Замест эпілога” і дапісвае 33 радкі ўступнай часткі; суадносіны радкоў абодвух варыянтаў выглядаюць так: 887 і 861).

2. Паэма “У зялёнай дуброве” ў пасляваенных жа выданнях дапрацоўвалася пакрысе: сям-там здымаліся дужкі, выраўноўваліся лесвічныя радкі, рабіліся прагалы пасля асобных радкоў і г.д., а ў 2-томніку 1964 г. выдання яе пачатак пададзены без першых 40 радкоў, далей перапрацоўваецца 5 частка і інш. Нягледзячы на гэта, паэма разам з такімі, як “Аманал”, “Баранаў Васіль” і дзвюма вышэйзгаданымі, не папала ў зборнік “Паміж наступным і былым” (Мінск: Маст. літ., 1995).

3. Даваенная лірыка А. Куляшова дапрацаваная па-рознаму. Калі верш “Балота” страціў толькі дакладную дату (у зб. “Медзі дождж” – 1932 г. выдання – было: “17/VII-31 г., м. Самацеевічы”), то вершы “Дарогі” і “Бюро даведак” маюць наступныя даты напісання: “1930 – 1937”, “1931 – 1937”, “ліпень 1939 г.”, “ліпень 1940 г.”, “1939” і “1940” гг. (такая блытаніна пача-

лася з 1945 – 1947 гг.). Таксама гэтыя вершы набываюць разнастайную строфіку, замененыя словы ці словазлучэнні (напрыклад, у вершы “Бюро даведак” замест слова “балонкі” – “старонкі”, замест фразы “дочку называе юнгштурмісткай” – “згадвае пра дочку дарагую” і інш.). І, вядома ж, ёсць апушчаныя ці зусім перапрацаваныя радкі. Так, у выданнях 1940 і 1945 гг. у вершы “Бюро даведак” былі такія радкі:

Маці зяця кліча да стала	У акно
І частуе	Госць глядзіць на доўгую дарогу.
Шчасця поўнай міскай,	А чаму? – не скажа сам як след,
Дочку называе юнгштурмісткай	Ён не муж дзяўчыне, не каханак.
(У юнгштурмаўцы ў гасцях была).	А яна яму?
Як гасціла тут і як даўно,	Юнацкі свет –
І куды паехала – патроху	У юнгштурмаўку адзеты ранак.
Маці ўсё раскажа.	

У 1946 г. з працытаваных 15 радкоў стала дзевяць:

Маці зяця кліча да стала,
Шчасця міскай поўнаю частуе,
Згадвае пра дочку дарагую,
Што ў гасцях нядоўга пабыла.
Як гасціла тут і як даўно,
І куды паехала – патроху
маці ўсё раскажа.
У акно
Госць глядзіць на доўгую дарогу.

Гэтыя 9 радкоў знаходзім у выданні 1951 г.

У 1954 г. з’явіліся яшчэ 4 радкі, дапісаныя на аснове апушчаных раней:

А чаму – не знае сам, як след.
Ён не муж дзяўчыне, не каханак.
А яна яму, як светлы ранак,
Як юнацкі непаўторны свет (тое ж і ў выданнях 1957 і 1966 гг.).

Акрамя ўсяго, заўважаем і рэдактарскую дапрацоўку або праўку:

Што ў гасцях не доўга пабыла... (выданні 1951 і 1957 гг.).
Што ў гасцях нядоўга пабыла... (выданні 1966, 1974 і 1995 гг.).
А чаму – не знае сам як след (выданні 1966, 1974 і 1995 гг.).

Калі весці гаворку пра суадносіны радкоў верша “Бюро даведак”, надрукаванага ў 1945 і 1974 гг., то з улікам загаловка яны такія: 64 і 62.

З усяго сказанага і працытаванага вынікае, што нават прадэманстраваны павярхоўны агляд некалькіх твораў ці вершаваных радкоў пераконвае

пра неабходнасць дэталёвага вывучэння творчай спадчыны аднаго з сапраўдных класікаў беларускай савецкай паэзіі або беларускай паэзіі ХХ ст.

4. Неабходна звяртаць увагу і на самавольства некаторых укладальнікаў хрэстаматыі ці зборнікаў выбраных твораў А. Куляшова. Найперш варта спыніць гвалтоўнае ўмяшанне ў строфіку твораў паэта, бо вершаваная мова, як усім вядома са школы, – гэта мерная, рытмізаваная мова. Вось, напрыклад, В.В. Барысенка – Барысёнак – з’яўляецца складальнікам хрэстаматыі “Родная літаратура” для 10 кл. сярэдняй агульнаадукацыйнай школы. У 14-ым выданні гэтай крыніцы толькі першая частка паэмы складаецца з 179 радкоў (у зб. тв. – 154 радкі), асобныя з якіх сталі самастойнымі пасля разрыву папярэдніх, што заўважаецца на самым пачатку твора, надрукаванага ў 2 слупкі:

Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны	Чакаючы сонейка, У блакнот свой занашу
Родны Мінск я пакінуў, Нямецкай бамбёжкаю гнаны.	пачатак Вандроўнага дзённіка.
Міма дрэў, міма дрэў Усю ноч я ішоў, – за спіною	Дзень учораўні, вечар, Ноч і сённяшні досвітак шэры,
Родны горад гарэў, І не ведала сэрца спакою.	Усе ростані і сустрэчы Пішу на паперы.
Я здарожыўся, сеў каля хатак,	[4, с. 179].

У чатырохтомніку і пяцітомніку твораў А. Куляшова гэтыя радкі выглядаюць так:

Як ад роднай галінкі дубовы лісток
адарваны,
Родны Мінск я пакінуў, нямецкай
бамбёжкаю гнаны.

... Усе астатнія працытаваныя вышэй радкі не разрываюцца [1, с. 39; 2, с. 215-216].

Калі далей параўноўваць і лічыць радкі ў такім жа самым плане, то самавольству ці то ўкладальніка, ці то рэдактара, ці то наборшчыка няма, як гаворыцца, меры. Звернемся ізноў да прыкладаў “хрэстаматыі”:

Чым сустрэла мяне мая вуліца,

Як я выходзіў?

Мы жылі з ёй у згодзе, былі
з ёй амаль што сябрамі,
Шырынню, даўжынню яе
ўласнымі змераў нагамі.

Крокі ўчуўшы мае, адгукнулася
рэхам знаёма,
Запрашаючы ў восьмы
Пад'езд камунальнага дома [4, с. 180].

У зборы твораў строфіка інакшая:

Чым сустрэла мяне мая вуліца,
Як я выходзіў?

Мы жылі з ёй у згодзе, былі з ёй
амаль што сябрамі,

Шырыню, даўжыню яе ўласнымі змераў нагамі,

Крокі ўчуўшы мае, адгукалася рэхам знаёма,

Запрашаючы ў восьмы пад'езд камунальнага дома

[1, с. 42; 2, с. 218].

У пасмяротным выданні “Паміж наступным і былым” ва ўсёй паэме амаль у 6 разоў менш перарваных радкоў, чым толькі ў I частцы “хрэстаматы” (суадносіны такія: 5 і 29).

Варта адзначыць, што ў 1970 г. ажыццёўлена выдавецтвам “Беларусь” выданне паэмы “Сцяг брыгады” А. Куляшова на трох мовах – беларускай, рускай (пераклад М. Ісакоўскага) і ўкраінскай (пераклад І. Выргана). Арыгінал умясціўся на 76 с., украінскі пераклад – на 74 с., а рускі – на 69 с.

5. Нельга не сказаць колькіх слоў пра адмысловую вобразнасць твораў А. Куляшова, якая патрабуе тлумачэння ва ўсіх падручніках і навучальных дапаможніках як для сярэдніх агульнаадукацыйных школ, так і для ВНУ РБ. Найперш гэта такія словы-вобразы і словаспалучэнні, што часткова растлумачаныя В. Куляшовай – дачкой паэта – у яе літаратуразнаўчым эсе “Лясному рэчу праўду раскажу...”: “Цыкуны” – “Лес, сасновы бор, вельмі стары і вялікі, сябра... юнацтва”; “лес”, “сасновы бор”, “дрымучы бор” – сімвалы малой радзімы А. Куляшова; “бор”, “сасна”, “бяроза” – гэта людзі-волаты, “адборныя людзі”; “лясны арган” – гэта народ; “лясное рэха” – свой народ; “вяршыні баравыя” – людзі, лепшыя з іх; выразы “Нарач – хатня мора”, “Сасна і бяроза”, “Варшаўскі шлях” – гэта вобразы, сімвалы ўсёй Беларусі і шмат іншага (гл.: 3, сс. 253 – 261, 289 – 295 і інш.). Цікава, што ў творах А. Куляшова “паэт” – гэта не толькі “пясяяр” і “бард”, але і “пастух”, “вязень турмы” (г. зн. паэзіі), “Праметэй, прыкуты да пісьмовага стала” і інш. Таксама назвы некаторых твораў ці асобных зборнікаў твораў А. Куляшова пададзеныя са спецыфічным падтэкстам: “У зялёнай дуброве” (1940 г.), “На сотай вярсе” (1945 г.), “Грозная пушча” (1956 – 1963 гг.), “Сасна і бяроза” (1970 г.), “Хуткасць (1976 г.) і інш. Шмат чаго растлумачыў сам паэт у сваіх творах або непасрэдна, або разгорнутай ці асацыятыўнай метафай. Напрыклад:

І воблакі, і дом,
І пыл пад небам гэтым,
І сосны за акном
Заву
Юнацкім светам.

(Верш “Юнацкі свет”).

Або:

Трымаюць Зямлю без падважнікаў тых,
Без мудрага троса,
Жывымі рукамі карэнняў сваіх
Сасна і бяроза.

(Верш “Сасна і бяроза” і аднайменны зборнік).

Ці:

Ёсць хуткасць гуку, ёсць – звышгукавая,
Ёсць хуткасць зор, прыкметная для ўсіх.
Яшчэ ёсць хуткасць думкі, хуткасць тая,
Што, як святло, стагоддзе абганяе,
З тысячагоддзем размаўляе ўслых.

(Верш “Хуткасць” і аднайменны зборнік вершаў).

Вось таму заканамерна і апафеозна гучаць і сёння паэтавы радкі, напісаныя ў 1969 г., нібы прызнанне ў бездапаможнасці асобы перад Сусветам і Усявышнім:

Не сустракацца
мне больш ніколі
З маім маленствам
у чыстым полі,
З маім юнацтвам
у лесе цёмным,
З маім ваенным
жыццём бяздомным.
Па ціхіх вулках,
па трактах гулкіх
Прайшлі маленства,
юнацтва леты
І,
перакулення ў рачулках,
Сплылі з вадой
на край планеты.

Мне б хуткасць думкі,
бляск уяўлення,
Каб мог я словам
дагнаць праменне
І нечаканым
спыніць экранам
Гады былыя
на вокамгенне.
Я б галавою
прыпаў ссівейай
Тады б да ног іх,
ад шчасця плакаў
У чыстым полі
паперы белай,
У цёмным лесе
чарнільных знакаў.

Працываваньня радкі з’яўляюцца своеасаблівым зачынам шматзначнага раздзела “У чыстым полі, у цёмным лесе...” са зборніка вершаў і паэм з падзагаловак “Кніга паэзіі” і сімвалічнай назвай “Сасна і бяроза”.

Такім чынам, вывучэнне твораў А. Куляшова ў лінгватэксталагічным плане – першачарговая задача сучаснай беларускай філалогіі.

Літаратура:

1. *Куляшоў, А.* Збор твораў: у 5 т. / А. Куляшоў. – Мінск: Маст. літ., 1975. – Т. 2. – 304 с.
2. *Куляшоў, А.* Збор твораў: у 4 т. / А. Куляшоў. – Мінск: Беларусь, 1966. – Т. 2. – 376 с.
3. *Куляшова, В.* Лясному рэчу праўду раскажу... / В. Куляшова. – Мінск: Маст. літ., 1989. – 335 с.
4. Родная літаратура: хрэстаматыя для X класа / Склаў В.В. Барысенка. – Выд. 14-е. – Мінск: Дзяржвучпедвыд МА БССР, 1961. – 279 с.